

ОДЕСЬКА ДЕРЖАВНА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ

ЮРЧЕНКО МИКОЛА МИКОЛАЙОВИЧ

УДК 323.2 (043.3) (477.7)

ЕТНОНАЦІОНАЛЬНА ПОЛІТИКА ЯК ФАКТОР ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ В УКРАЇНІ

Спеціальність 23.00.02: політичні інститути та процеси

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата політичних наук

Одеса-1998

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі соціальних теорій Одеської державної юридичної академії.

Науковий керівник: доктор історичних наук, професор
ШЕЛЕСТ Дмитро Сергійович,
Одеська державна юридична академія

Офіційні опоненти: лауреат Державної премії України в галузі науки і техніки,
доктор історичних наук, професор
ПАНБУДЬЛАСКА Володимир Федорович,
зав. кафедрою політичних наук
Київського державного технічного університету
будівництва і архітектури.

кандидат політичних наук
САХАНЕНКО Сергій Єгорович,
докторант Академії управління при
Президентові України в Одеській області.

Провідна установа: Українська державна академія зв'язку ім. О.С. Попова.

Захист відбудеться “23” жовтня 1998 р. о 15.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради при Одеській державній юридичній академії за адресою: 270009, м. Одеса, вул. Піонерська, 2, аудиторія 312.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Одеської державної юридичної академії за адресою: 270009, м. Одеса, вул. Піонерська, 2.

Автореферат розісланий “22” вересня 1998 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

А.І. СУШКО

Загальна характеристика роботи

Тривалий час при розгляді державотворчих процесів, як у теорії, так і на практиці, відкидався національний фактор, оскільки він ототожнювався або пов'язувався з самостійною українською державою. Замовчування і ігнорування взаємозв'язку етнонаціональних і державницьких процесів завдало великої шкоди українському народу, всім націям і етнічним меншинам, які його наповнювали. Тільки з відродженням української держави з'явилися необхідні умови для повномасштабного вивчення політичних аспектів етнонаціональних і державотворчих процесів. Етнонаціональний фактор є визначальним, а не допоміжним чи проміжним, у відродженні і розвитку української незалежної демократичної держави. В 11-й, 24-й та інших статтях Конституції України відзначено, що держава сприяє консолідації і розвитку української нації, розвиткові етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин України.

Актуальність теми дослідження зумовлена необхідністю ґрунтовного вивчення теоретичних і практичних питань державної політики щодо української нації і національних меншин. Якраз у цьому контексті першорядна роль належить поєднанню інтересів різних етнічних груп з інтересами державного будівництва.

Наукова актуальність вивчення трансформаційних процесів на території півдня України викликана необхідністю становлення української державності, консолідації всіх верств для стабілізації соціально-економічного, політичного і культурного розвитку суспільства. Обрана тема актуальна й тому, що націлює вчених на чітке визначення понять і створення концепції обґрунтованої національної політики, що забезпечує вибір оптимальних шляхів у практиці побудови демократичної держави і розвитку етносів. Таким чином, вивчення процесу етнодержавотворення є актуальним, як у науково-пізнавальному, так і в практично-прикладному значенні з врахуванням сучасних міжетнічних проблем регіонів.

Предметом дослідження обрана етнонаціональна політика, як фактор відродження і розвитку української демократичної держави. Значна увага приділяється концептуальним дослідженням етнополітичного розвитку, відродженню національної освіти і культури, зростанню громадсько-політичної діяльності етносів.

Об'єктом дослідження є етнонаціональна політика у становленні української держави на матеріалах південного регіону України, який включає: Миколаївську, Одеську, Херсонську області, Автономну Республіку Крим. Сьогодні вони мають такі ж життєві проблеми, як і все населення України. Разом з тим вказаний регіон має властиві лише йому особливості:

- при перевазі українського населення тут є численні національні меншини (крім українців, ще 18 етносів представлені чисельністю понад декілька тисяч чоловік);
- різнобарвність етнічної мозаїки самих національних меншин;

- щільність проживання населення, його сезонне коливання внаслідок поповнення чи спливу жителів різних етносів в курортній зоні;
- компактність проживання етносів в ряді районів;
- різна ментальність населення, що тут проживає;
- прикордонне розташування регіону, в тому числі з країнами, значна діаспора яких проживає в Україні;
- допущена історична несправедливість відносно ряду етносів: депортація, ліквідація національних районів тощо.

Враховуючи вищесказане, слід також ретельно вивчати уроки минулого, знаходити в них все корисне, що може бути реалізоване в сьогоденній практиці.

Хронологічні межі дослідження охоплюють кінець 80-х - 90-ті роки. Це зумовлено якісними змінами в організації державної влади і національної політики держави, що відроджується.

Стан наукової розробки теми характеризується початковим етапом виходу як вітчизняної, так і зарубіжної літератури. У першій відчуваються відхід від заідеологізованих догматичних схем, прагнення вивчити внутрішні процеси етно- і державотворчих перетворень. Слід відзначити, що серед літератури переважають праці правників, політологів, спеціалістів з проблем державного управління, істориків, соціологів. Роботи, що прямо або опосередковано стосуються теми дослідження, можна поділити на декілька основних напрямків.

До першої групи належать праці концептуального характеру, де здійснюються спроби теоретичного аналізу понять етнонаціонального плану, розкриття їх суті, узагальнення форм і шляхів сучасних перетворень. Першу за часом працю - "Етнонаціональний розвиток України. Терміни, визначення, персоналії", з переосмисленням наукових підходів до етнонаціональних проблем, відходу від стереотипів минулого, врахуванню етнонаціонального фактора державного будівництва видали авторські колективи п'яти академічних установ Національної Академії наук України та ряду вузів. Тираж цієї книги не великий, а тому вона стала бібліографічною рідкістю і є доступною тільки для науковців. У 1996 році колектив авторів вирішив поглибити і розширити дослідження, перейшовши від етнонаціональної до етнодержавознавчої сфери. У виданій ним "Малій енциклопедії етнодержавознавства" понятійно-термінологічний інструментарій використовується з метою осмислення державотворчого поступу українського народу. Через нові підходи висунута програма національного розвитку на шляху формування громадянського суспільства, реалізації Конституції України та законодавчих актів з цього питання. По суті це перше видання в Україні, країнах колишнього СРСР та світовій практиці, в якому етнонаціональні процеси розглядаються під кутом зору нового напрямку наукових досліджень етнодержавознавства.

Вийшла серія наукових досліджень Ю. І. Римаренка, В.Ф. Панібудьласка, В.С. Кульчицького,

І.Ф. Кураса, Л.П. Нагорної, В. Євтуха, В.Медведчука та інших, де розглядається комплекс таких проблем:

- 1) сутність та значення етнонаціонального феномена в суспільному житті;
- 2) трансформація української етнонаціональної ідеї, державницько-національного інтересу;
- 3) формування “української політичної нації”, економічного організму та співвідношення національної спільноти і громадянства;
- 4) зміцнення суверенітету суспільства в цілому і суверенізації особистості зокрема.

Правові, політологічні, етнографічні, історичні проблеми етнодержавного розвитку розглядаються в рекомендованих Міністерством освіти навчальних та наукових посібниках. У них також розробляються методологічні проблеми теорії державного управління, об’єктивної обумовленості, суб’єктивної обґрунтованості і соціальної ефективності державного управління етнодержавними процесами. Деяко слабший теоретичний рівень праць історичного плану, які переважно навантажено фактичним матеріалом, роблять акцент на хронологічному викладі розвитку українського етносу, генези української державності. В той же час вони висвітлюють цікаві сторінки зародження і розвитку етносів на території України, традиції толерантності українського народу, його боротьбу за самозбереження, перехід до демократичного розвитку суспільства і держави.

Другу групу складають праці з конкретними напрямками теми, що аналізуються в даному дисертаційному дослідженні, кількісні і якісні зміни в етнічному складі населення, розвиток етносів в соціумах, соціологічні аспекти етнодержавного розвитку, роль у цих процесах української нації і національних меншин.

Особливої уваги заслуговують три випуски збірників матеріалів, нарисів і документів “Многонациональный одесский край: образ и реальность”. У статтях М.Н. Губогло, О.П. Якубовського, П.І. Надолішного, Ф.В. Резніка, В.М. Ковальчука та інших розглядаються три аспекти: етнополітична модернізація, стратифікація, мобілізація. Через їх призму ґрунтовно аналізується устрій національного життя суспільства, етнічні і конфесійні особливості Одеської області в складі України, соціальні функції традиційних цінностей тощо. Посилилася увага до вивчення законодавчої бази етнодержавних процесів.

До третьої групи належать роботи, присвячені етнополітичним проблемам, громадсько-політичній діяльності етнічних груп по розвитку демократії в українській державі. Основну частину робіт тут складають праці про діяльність сучасних політичних партій України, молодіжних організацій. У програмних документах партій враховуються етнонаціональні фактори в державобудуванні, але більшість авторів приділяють їм недостатню увагу. У політичній палітрі України відзначається роль молодіжних, жіночих та інших громадських організацій. В оцінці діяльності партій і громадських організацій допускається суб’єктивізм: переоцінка ролі своєї

партії і, не завжди доведена аргументами, нищівна критика інших партій і рухів. У багатьох випадках ігнорується аналіз політичних інтересів компактно проживаючих національних меншин.

Позитивно оцінюючи зростаючу увагу науковців до питань етнонаціональної політики як фактора державотворення, слід відзначити, що цільних, комплексних праць безпосередньо з цієї теми ще не створено. Ось чому актуальними є такі завдання:

- продовжити вивчення літератури та джерел з різних напрямків теми і виявити наявні напрацювання і прогалини, а відповідно сформулювати завдання подальшого наукового дослідження;

- провести аналіз концепції етнодержавотворення на сучасному етапі з врахуванням досягнень вітчизняної і зарубіжної політичної думки;

- вивчити етнічну специфіку південного регіону України і рівень її врахування при формуванні державної і національної політики, діяльності органів державного управління;

- виявити шляхи вдосконалення механізму міжетнічного спілкування, узгодження інтересів української нації і національних меншин;

- з'ясувати провідні напрямки, форми та засоби діяльності партій і громадських об'єднань по активізації етнонаціонального фактора в розвитку української демократичної держави;

- дослідити стан та шляхи підвищення ефективності культурно-освітньої роботи в середовищі української нації та етнічних меншин;

- зробити узагальнення і внести пропозиції щодо подальшого посилення досліджень етнонаціональних проблем створення громадянського суспільства.

Для вивчення вказаних напрямків був використаний комплекс джерел. Передусім це Конституція України, законодавчі акти, постанови Верховної Ради, укази Президента та інші державні документи України. В їх числі Закон УРСР “Про мови в Українській РСР” (1989 р.), Декларація про державний суверенітет України (1990 р.), Акт проголошення незалежності України (1991 р.), Декларація прав національностей України (1991 р.), Закон України “Про національні меншини в Україні” (1992 р.), Постанова Верховної Ради України про створення “Комісії з питань прав людини, національних меншин і міжнаціональних відносин” (1994 р.) та інші. Першочергову роль у здійсненні державної національної політики мали статті 11 та 24 Конституції, де проголошувалися рівні для всіх громадян права без будь-яких обмежень.

Другу групу джерел складають матеріали поточних архівів державних установ та статистичних управлінь, статистичні збірники про національний склад населення України, зокрема Одеської, Миколаївської, Херсонської областей та Автономної Республіки Крим. Узагальнюючі матеріали щодо етногенезу, міграції, розселення етносів, різних напрямків здійснення національної державної політики на місцях взяті у звітах, інформаціях, доповідних аналітичних записках відділу міжнаціональних відносин Одеської обласної державної адміністрації та відділах по

зв'язках з політичними партіями і громадськими об'єднаннями, освіти і культури Миколаївської і Херсонської обласних державних адміністрацій.

Бесіди з лідерами національних об'єднань, керівниками відділів місцевих органів влади, членами партій і товариств є додатковим джерелом для уточнення позицій і мотивів діяльності в національному державному будівництві. Звичайно, при цьому слід враховувати однобокості підходів, які не сприяють об'єктивній оцінці подій, якщо не враховується весь комплекс факторів. Неупорядкованість поточних архівів, розмаїття політичних поглядів і швидкоплинність сучасних подій звужує джерельну базу для дослідження і висновків з “дистанції часу”.

Наукова новизна поданого на захист дослідження полягає у нових концептуальних підходах до проблеми етнодержавотворення в сучасній Україні. Зокрема, це стосується з'ясування суті української національної ідеї, проблем націоналізму, формування української політичної спільноти, нації, громадянства, етнополітичного організму. Вперше зроблена спроба показати тенденції і механізм здійснення взаємозв'язку етнонаціонального, соціального розвитку і формування державної національної політики. Елементом наукової новизни є розгляд громадсько-політичного життя крізь призму міжнаціональних відносин, поєднання в етнополітиці загальнодержавних і регіональних інтересів і цінностей. Внаслідок дослідження вносяться пропозиції щодо поглиблення національно-культурних процесів, відродження і розвитку полігамних етноцінностей. В науковий обіг введено ряд нових документальних матеріалів, які дозволяють зробити конкретний аналіз селективності національної політики в умовах становлення української демократичної держави.

Положення, що виносяться на захист:

1. Політичний розвиток України в період побудови української держави в значній мірі залежить від обґрунтованого вибору державної національної політики. Дезінтеграційні процеси в соціально-економічній сфері, орієнтація на введення системи ринкових відносин потребує чіткого розуміння концепції етнонаціонального розвитку, її понятійно-термінологічного інструментарію, осмислення ролі етнонаціональної сфери як важливого фактора державотворення.

2. Серед першорядних чинників етнодержавотворення є етносоціальні процеси, зростання ролі громадсько-політичної діяльності етносів, відродження і розвиток етнонаціональних культур.

3. Нова якість українського багатонаціонального суспільства вимагає розробки моделей і заходів для динамічної національної політики з врахуванням традиційних набутоків, міжнародного досвіду, сучасних потреб поглиблення толерантності і взаєморозуміння всіх громадян України, включаючи українську націю, корінні народи, етнічні меншини в українському соціумі.

Методологічною основою дисертації є принципи наукового плюралізму і об'єктивного порівняльного аналізу політичних процесів, пов'язаних з темою дослідження. При оцінці явищ та етнодержавотворчих процесів використовувалися логічний, конкретно-історичний, системний

методи наукового пошуку.

Практична значущість дослідження проявляється в тому, що узагальнення, висновки та рекомендації можуть бути основою для подальшої роботи над проблемою, а також використані державними законодавчими і виконавчими органами у своїй діяльності. Вони стануть у нагоді для створення підручників, навчальних посібників, для читання спеціальних курсів з етнодержавогенезу в навчальних закладах.

Апробація дисертаційної роботи. Основні результати дослідження були обговорені на кафедрах соціально-політичних дисциплін Одеської юридичної академії і Академії управління при Президентові України (Одеський філіал), опубліковані в статтях, викладені у виступах на міжнародних та регіональних науково-практичних конференціях.

Структура дослідження. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел і літератури та додатків статистичного характеру.

Робота виконана в обсязі, що відповідає встановленим вимогам.

ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовано актуальність теми, визначено мету, завдання, об'єкт та предмет дослідження, його хронологічні та географічні межі, показано стан наукової розробки проблеми, її джерельну базу та методи роботи, обумовлено наукову новизну та практичну значущість дисертації, відбито апробацію результатів і практичне значення висновків.

У першому розділі - **“Концептуальні проблеми українського етнодержавознавства”** - дається аналіз глибоких теоретичних пошуків як вітчизняних, так і зарубіжних вчених з теми дослідження. Не можна погодитися з точкою зору ряду авторів, що українські науковці не змогли дати відповідь на проблеми часу і тому треба звертатись тільки до зарубіжних теоретичних досягнень. В тому, що у вивченні міжетнічних відносин за рубежом сформувались цікаві концепції, школи і теорії є рація. Зокрема ґрунтовно розроблені моделі асиміляції, “плавильного котла”, “культурного плюралізму” тощо. Високу оцінку заслуговують розробки питань особливостей взаємовідносин в поліетнічних суспільствах і державах, причини виникнення міжетнічних конфліктів і шляхи їх вирішення.

Особлива увага в розділі приділяється понятійно-термінологічному інструментарію, зокрема новим підходам до визначення понять “етнос”, “нація”, “національна ідея”, “національна свідомість і культура”, “державна нація”, співвідношенню етнічного та соціального в національному та інше. В умовах сталінщини відбувалися процеси десоціалізації, дегуманізації та денационалізації, що негативно відбилося на рівні наукових пошуків.

У 90-ті роки сформувався новий напрямок наукових досліджень - етнодержавознавство. Він базується на концепції етнонаціонального фактора і етнонаціональної державної політики,

пропонує нові методологічні підходи, принципи і шляхи їх реалізації. В їх основу були покладені теоретичні дослідження вітчизняних і зарубіжних вчених, які відображали високий рівень світової політичної думки в цілому. Не дивлячись на суперечливість поглядів українська політична думка була спрямована на поєднання загальнодержавного, загальнонаціонального та особистого інтересів. Сучасний скрутний стан національного відродження та українського державотворення потребує органічної взаємодії етнонаціонального та державницького в новому напрямі дослідження. Це перш за все стосується політико-правових, етносоціальних, культурологічних аспектів державного будівництва.

У другому розділі **“Формування державної національної політики в процесі етногенезу на Півдні України”** розглядаються два взаємозв’язані питання: зміни чисельності етносів південних регіонів країни і відповідно здійснення державними органами національної політики.

Сучасний етап взаємовідносин національних меншин з державою можна вважати перехідним. Звичайно в умовах переходу до ринкових відносин командно-адміністративні засоби керівництва національними процесами є неможливими. Але недоцільною була б і цілковита відмова від державного втручання, наприклад, у вигляді розроблених за допомогою науковців соціальних програм для окремих етнічних груп, представникам яких бракує стартових можливостей на шляху переходу до ринку. Зважений підхід до питання щодо визначення ролі держави в стосунках між націями, розробка соціально-орієнтованої етнополітики допоможе наблизити демократичне майбутнє суверенної України.

У визначенні державної етнонаціональної політики важливе значення надається врахуванню чисельності етносів. В Україні проживають представники більше ста різних народів. На загальному фоні своєю чисельністю виділяються українці - 38 мільйонів, і росіяни - 10 мільйонів чоловік із загальної чисельності 50,3 мільйона чоловік. Третє місце по чисельності займають білоруси, четверте - молдавани, потім - євреї, кримські татари, болгары, поляки, угорці, румуни, татари, греки, вірмени, цигани, азербайджанці, гагаузи, німці. Чисельність кожного з перерахованих народів перевищує 25 тис. чоловік. Етнічна структура населення України постійно змінюється. Показники новонароджених, смертності і міграції населення для різних етнічних груп різні, а відповідно не однакова і динаміка їх чисельності. Наприклад, в сім'ях кримських татар, вірмен, циган, азербайджанців дітей більше, ніж в українських чи російських сім'ях. Також різне співвідношення представників вікових груп у структурі окремих етносів.

З розпадом Радянського Союзу і проголошенням незалежності України на батьківщину почали повертатися етнічні українці - колишні учасники освоєння Сибіру, цілинних та перелогових земель, а також жертви політичних репресій і їх нащадки. Паралельно відбувався відтік представників народів, які у свій час були депортовані з півдня України в Сибір і Центральну Азію - кримських татар, німців, греків, вірмен і болгар. У той же час значна кількість росіян, білорусів і

представників інших національностей, які прибули в Україну протягом періоду існування Радянського Союзу, поверталися в країни, де вони народилися. Крім того, різко зросли масштаби еміграції з України за межі колишнього СРСР в основному представників єврейської, німецької і грецької національностей.

Хоч українці і росіяни посідають перші місця за чисельністю, в Україні протягом ХХ ст. розподіл наступних місць постійно змінюється. Так за останні сім років кількість кримських татар на нашій території зростає більше ніж у п'ять разів, і вони перемістилися з 14-го на 6-е місце, тоді як чисельність євреїв зменшилась майже вдвічі, у результаті чого вони з третьої позиції відійшли на п'яту.

Тому основними пріоритетами етнонаціональної політики України мають бути:

- вирішення етнічних проблем південного регіону шляхом залучення його національних меншин до активного політичного життя;
- забезпечення через відповідне законодавство дотримання певних статей Конституції України щодо національних питань;
- усунення причин дискримінації громадян за етнічною, релігійною або мовною ознакою.

Етнічні проблеми — це завжди проблеми соціально-політичні, які потребують особливого механізму врегулювання всіляких суперечностей.

Третій розділ дисертації **“Політико-правові основи етнічного відродження”** присвячений проблемі етнонаціональних відносин у сфері громадсько-політичного життя.

Головна ідея українських правових актів з національного питання - це ідея рівності всіх етнічних спільностей, з чого випливає рівноправний підхід до них. Світова та європейська практика свідчить про те, що особливі права та особливі заходи необхідні для збереження самобутності, спадщини та гідності меншин. Вони набувають декількох форм:

- право меншин на існування;
- користування досягненнями власної культури і мов та їх розвиток;
- створення та забезпечення для меншин національних шкіл та інших закладів освіти (у тому числі і вищої) поряд з контролем за навчальними програмами та викладанням рідною мовою;
- гарантії політичного представництва в органах, які визначають політику держави як на виконавчому, так і на законодавчому рівнях;
- надання автономії з передачею меншинам права керувати своїми внутрішніми справами, принаймні, у сферах культури, виховання та навчання, релігії, інформації та соціальних справ.

Для реалізації політико-правових документів в Україні створювалися спеціальні центральні і місцеві органи управління. Так, Постановою Президії Верховної Ради УРСР у 1990 році був створений Державний комітет УРСР у справах національностей. Постановою Кабінету Міністрів від 9 липня 1991 р. він був реорганізований у Комітет у справах національностей та міграції.

Значну увагу формуванню державної національної політики приділяла Верховна Рада України. Зокрема в її складі (XI скликання) працювала комісія з питань патріотичного та інтернаціонального виховання і міжнаціональних відносин, а згодом - постійна комісія з питань державного суверенітету, міжреспубліканських і міжнаціональних відносин. З 1994 року на постійній основі працює Комісія з питань прав людини, національних меншин і міжнаціональних відносин. Наступним важливим кроком на шляху формування державних структур з національних питань було створення в 1996 році при Державному Комітеті України у справах національностей та міграції Ради представників всеукраїнських громадських об'єднань національних меншин. У ряді областей України, де був багатонаціональний склад населення, зокрема південного регіону України, створювалися відділи, які працювали над вирішенням завдань національної політики.

З огляду на етнодержавницьку ситуацію з'явилося декілька концепцій групування партій, громадських організацій за їх ставленням до проблем державного устрою. Більшість учених ділять їх на три групи:

Перша група партій та громадських організацій (унітаристи) так мотивують свою позицію: державі необхідна стабільність; не допустити сепаратистських тенденцій; створити умови для ефективної та швидкої реформи. При цьому у більшості випадків мова йде про унітарний, централізований тип держави. Першу групу репрезентують ДемПУ, КУН, ОУН, УКРП, УНА-УНСО, УРП та інші.

Друга група партій та громадських організацій (федералісти) обстоюють прямо протилежну концепцію, вважаючи федеративний устрій єдино можливим та оптимальним для України. До цієї групи слід віднести перш за все регіональні організації: КДП, Громадський конгрес, Партія праці, ПЕВК тощо.

Третю групу утворюють ті партії та громадські організації, де відбулася певна еволюція підходів до даної проблеми. Так, ПВДУ, ЛДПУ, ЛПУ та деякі інші вважають федеративний тип державного устрою оптимальною моделлю майбутньої України. Сьогодні ж найбільш доцільно, на їхню думку, надати якнайбільшу соціально-економічну свободу регіонам.

Таким чином, у державному регулюванні міжетнічних відносин значна роль належить удосконаленню правових, інституціональних та політичних механізмів, регіональній політиці з врахуванням національних факторів. Етнічний фактор у трансформації соціального простору задуманий як найважливіший, не зважаючи на різний рівень демократичних перетворень у різних регіонах України. Децентралізація визначає основний зміст регіональної політики.

При дотриманні цих напрямків державної національної політики можливе збереження миру та злагоди в умовах існування єдиного українського громадянства, цілості державної території, рівноправності громадян усіх націй і народностей.

У четвертому розділі **“Культурологічний аспект етнодержавотворення”** досліджуються

процеси пошуку народами власної соціокультурної ідентичності, врахування культурологічного контексту етногенезу, розуміння культури як багатомірної реальності людського існування стосовно колишнього її суб'єкта - певного етносу, соціальної групи, окремої особи. За тоталітаризму національне життя у колишньому СРСР усіма можливими засобами нівелювалося, велася цілеспрямована русифікація усіх галузей суспільного життя. На Півдні України зросійщення провадилося особливо інтенсивно, що призвело до значних ускладнень у справі сучасного національного відродження. Тому серед найважливіших пріоритетів національної політики у цьому регіоні є відновлення у всій повноті духовного життя етнічних спільностей на принципах врахування їхніх запитів у галузі мови, культури, релігії, традицій тощо та створення з цією метою державою відповідних сприятливих умов для забезпечення національного розвитку.

Відродження і розбудова повноцінного політичного та духовного життя українського та інших численних етносів Півдня України, як засвідчує практика, процес надто складний, суперечливий і тривалий. Як не парадоксально, насамперед це стосується українського національного відродження. Так, у регіоні досі не зайняла належного їй місця державна мова - українська, Закон України "Про мови" порушується. Державна програма розвитку української мови не в повній мірі виконується. Мережу навчально-виховних установ не приведено у відповідність до національного складу і потреб населення. У вузах перехід на викладання українською мовою досі зустрічає прихований, а то й відкритий опір з боку адміністрації та частини професорсько-викладацького складу. Хоча останнім часом намітилися деякі позитивні зрушення, зокрема, децю зросла кількість україномовних шкіл, проте загальний висновок однозначний: державна мова, особливо в обласних центрах, потребує більшої уваги з боку державних органів.

Важливою подією у справі захисту прав національних меншин, які проживають на території колишнього СРСР, стало підписання в жовтні 1994 року у Москві десятима країнами – членами СНД, серед них і Україною, "Конвенції про забезпечення прав осіб, які належать до національних меншин". Це дозволяє Україні, з одного боку, налагодити діалог з державами, родинні меншини яких проживають на території України, з іншого - використати нові можливості щодо захисту прав етнічних українців зарубіжжя в країнах їхнього проживання. Передусім мова йде про сприяння розвитку національно-культурної самобутності етнічних груп. Згідно з Конвенцією, особи, що добровільно визнали свою належність до національної меншини, мають право вільно брати участь у культурному житті спільноти, яка утворюється представниками даної групи меншості.

ВИСНОВКИ І ПРАКТИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

Аналіз свідчить, що в 90-х роках за час незалежності України посилилася увага державних органів, партій, громадських об'єднань до етнонаціональної політики як фактора етнототалітаризму в Україні. Це дало змогу у складній політичній і соціально-економічній

ситуації добитися злагоди та умов, необхідних для нормальної життєдіяльності людей.

Ініціатором багатьох заходів, спрямованих на активний розвиток духовно-культурної сфери етнічних груп виступають національно-культурні товариства та центри. На жаль, українські та інші товариства не мають достатньої матеріальної і фінансової бази, моральної підтримки з боку державних органів по відродженню і розвитку відповідних культур. Настав час зробити пріоритетними розвиток освіти, культури і науки в етнонаціональній політиці української держави, її включення у світовий духовний простір. Гарантом цього є Конституція країни, яка стала логічним завершенням формування законодавчої бази, регулювання культурологічних проблем і основою для державної національної політики.

Особливої уваги потребують міграційні процеси в Криму та південних районах України. З метою створення сприятливих умов для працевлаштування і адаптації прибулих представників репресованих народів вважаємо за необхідне внести такі пропозиції:

1) Провести на основі введення державного статистичного обліку вивчення фактичного розселення прибулих депортованих громадян по регіонах Криму з врахуванням рівня їх зайнятості і соціальної захищеності. Скласти паспорти кожного місця компактного проживання кримських татар та інших депортованих громадян з метою прогнозування перспектив раціонального розташування і розвитку продуктивних сил регіону, міста, селища, можливостей відновлення національних видів застосування праці.

2) Посилити увагу місцевих структур влади до тих категорій громадян, які знаходяться за межами громадсько-корисної праці, сприяти адаптації їх до умов ринку з врахуванням регіональних особливостей, передбачити необхідні заходи у місцевих програмах зайнятості населення.

3) Сприяти різним формам самозайнятості і діяльності в особистому підсобному господарстві і садово-городницьких кооперативах, надомній і індивідуальній праці, малому і середньому бізнесі, застосовуючи податкові пільги для таких категорій населення, як жінки, які доглядають за дітьми, випускники шкіл і профтехучилищ, вузів, звільнені з лав Збройних сил та інші.

4) Стимулювати надання безпроцентної позики безробітним і кредитів підприємствам для розвитку підприємництва, залучення до роботи неконкурентноздатних осіб.

5) Розширяти види і об'єми оплачуваних громадських робіт, бронювання робочих місць для молоді, розвитку народних промислів.

6) Верховній Раді України і урядові Автономної Республіки Крим у стислі терміни вирішити питання про надання українського громадянства 80 тисячам кримських татар, забезпечення їх політичних і соціальних прав згідно з Конституцією України.

Зміст етнонаціональної політики має здійснюватися на наукових засадах у контексті цивілізованого, світового науково-гуманітарного досвіду людства, на основі надбань

національного і загальнолюдського, насамперед у сфері духовного життя, культури. Етнонаціональна політика має бути спрямована на створення умов для того, щоб людина, етнічна індивідуальність, її різноманітні духовні потреби та інтереси постійно перебували в центрі уваги держави і суспільства. Гуманізація суспільного буття, створення умов для безперервного процесу збагачення внутрішнього світу людини, утвердження неповторності й самобутності кожної особистості є стратегічною метою етнонаціональної політики.

Таким чином, можна стверджувати, що в нашій державі серед найважливіших пріоритетів національної політики є піклування про вільний розвиток духовно-культурного життя національностей, що мешкають в Україні. Цей процес етнокультурного відродження в умовах складних соціально-економічних умов набуває невідтворюваного еволюційного характеру, тому що утверджується розуміння, що саме високий рівень освіченості і культури суспільства забезпечить у країні мир, глибоке взаєморозуміння між людьми, унеможливило прояви національного екстремізму, сепаратизму й антисемітизму. Національна гідність та відродження традицій народної культури, духовно-культурний потенціал стали складовою частиною української державності.

Висновки, які зроблені в дисертації дозволяють надати ряд рекомендацій:

1. Створення спеціальних наукових центрів та колективів вчених у регіонах України могли б підвищити ефективність аналізу концепції етностатусу на сучасному етапі з врахуванням досягнень вітчизняної та зарубіжної політичної думки. На Півдні України такі науково-дослідні осередки бажано сформувати на базі кафедр соціально-політичних наук Одеської державної юридичної академії, Одеського філіалу Української академії державного управління при Президенті України та інших, де вже є перші ґрунтовні праці з даної проблематики. Доцільно зосередити увагу на вивченні етнічної специфіки регіонів і враховувати її при формуванні державної національної політики, діяльності органів державного управління, виявлення шляхів вдосконалення механізму міжетнічного спілкування, узгодження інтересів української нації і національних меншин. Особливу увагу слід звернути на чітке визначення понять “етнос”, “нація”, “національні меншини”, “корінні народи”, “державна, офіційна, національна” мови та інші, що дасть можливість органам державного управління і самоврядування приймати аргументовані політико-правові рішення з проблем етнонаціональної політики.

2. Доцільно в ході адміністративної реформи в Україні вжити заходи по вдосконаленню структури управління етнонаціональними процесами, поповнення відповідними відділами, державними службовцями високої кваліфікації та відповідних моральних якостей. На міжнародному симпозіумі “Адміністративна реформа в Україні” (листопад 1997 р.) зазначалося, що лише 1,5% державних службовців обіймають посади 1-3 категорій, натомість 95% - посади 5-7 категорій, тобто нижчої кваліфікації. Причому на посадах 7 категорії повну вищу освіту має

менше половини працівників. Приблизно 20% державних службовців мають стаж понад 15 років, у тому числі майже 40% керівників, що сформувались за старої суспільної системи. Близько половини керівного персоналу має пенсійний або перед пенсійний вік. Отже, назріла необхідність підготовки кадрів через академії управління та юридичні вузи, де даються ґрунтовні знання з питань етнoderжавознавства. Як правило зарахування на посаду державного службовця проводити через конкурсний набір, віддаючи перевагу особам, що одержали ступінь магістра державного управління. Структура державного управління має формуватися з врахуванням компактного чи конверсійного поселення етнонаціональних меншин. Кадрова політика повинна орієнтуватися на забезпечення представництва в структурах влади основних етнічних спільнот.

3. Неповнота та недосконалість нормативно-правової бази у сфері міжетнічних відносин вимагає прийняття як законодавчих, так і нормативних актів. Зокрема необхідно затвердити статuti міст як основу суспільного договору громадян різної національності, про права національних об'єднань на території міст, статус нечисельних народів. Важливо, щоб управлінські рішення і політичні дії базувалися не тільки на чинному законодавстві України, а й на принципах і нормах міжнародного права.

4. Інфраструктура міжнаціональної згоди на рівні місцевих владних структур самоврядування повинна включати органи по роботі з національними об'єднаннями, з міжнародних зв'язків, розвитку національної культури та освіти - у виконавчих структурах місцевого самоврядування, комісій по національним відносинам - в складі представницьких органів. Дорадчі функції могла б виконувати рада керівників національно-культурних об'єднань.

5. Назріла необхідність створення на місцевому рівні (область, район, місто) спеціального механізму відстеження, запобігання та вирішення конфліктних ситуацій в національній сфері - так званого етнологічного моніторингу з участю науковців (соціологів, політологів, правників). Своєчасна і достовірна діагностика етнонаціональних процесів, зв'язаних з міграцією, еміграцією, поверненням на Батьківщину депортованих народів має велику цінність у встановленні злагоди і вирішенню соціально-політичних проблем у регіонах країни. Останньому буде сприяти також збереження духовно-культурних традицій і посилення зв'язків з тими країнами, які є етнічною батьківщиною основних етнічних спільнот міст, селищ і сіл.

6. З метою створення сприятливих умов для політичного і культурного розвитку національних меншин необхідно вести чітку орієнтацію на конкретну модель української національної школи з врахуванням культурно-освітніх компонентів усіх етнічних груп. Наприклад, запровадження української школи з російською, гагаузькою та іншими мовами навчання. Гострою необхідністю є своєчасне вирішення політичних питань, зокрема проблеми надання українського громадянства представникам репресованих народів, які повертаються до місць постійного проживання.

Узагальнення і практичні рекомендації вміщені по розділах та у "Висновках" дисертації.

Основні положення і висновки автора, що викладені в дисертації, відображені в публікаціях:

1. Юрченко М.М. Законодавство незалежної України про статус української нації та національних меншин. – Одеса: Астропринт, 1997. – 20 с.
2. Юрченко М.М. Теоретична розробка проблеми українського етнодержавознавства // Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. – 1997. - № 2. – С. 156 – 163.
3. Юрченко М.М. Стан вивчення теоретичних проблем етнонаціональної державної політики // Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. – 1997. - № 3. – С. 132 – 138.
4. Юрченко М.М. Сучасні етнонаціональні відносини і мовна державна політика на півдні України // Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. – 1997. - № 4. – С. 85 – 91.
5. Юрченко М.М. Проблеми етнонаціонального розвитку Півдня України: історія та сучасність // Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. – 1998. - № 1. – С. 184 - 192.
6. Шелест Д.С., Юрченко М.М. Правові основи державного управління регіональними етнонаціональними процесами в Україні // Збірник наукових праць. Одеський філіал Укр. Академії держ. управл. при Президентові України. – Одеса: ОЦНТЕІ, 1998. – С. 339 – 350.

Анотація

Юрченко М.М. Етнонаціональна політика як фактор державотворення в Україні. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук за спеціальністю 23.00.02 – політичні інститути та процеси. – Одеська державна юридична академія, Одеса, 1998.

Дисертаційна робота виконана в руслі нового напрямку політичної науки - етнодержавознавства. На основі різноманітних джерел проаналізована сутність та значення етнонаціонального фактора в суспільному житті Півдня України, проблеми української національної ідеї та інтересу, етнополітичний потенціал українського державотворення з врахуванням регіональних особливостей, аспекти проблем суверенітету. У дослідженні наголошується увага на методології аналізу основного змісту концепції етнополітики держави та діяльності місцевих органів влади. Внесені пропозиції і рекомендації щодо політико-правового забезпечення життєдіяльності української нації, корінних народів, етнічних меншин в українському соціумі, функціонуванні державного механізму в сфері міжетнічних відносин.

Ключові слова: народ України, етнонаціональна політика, національні меншини, суверенітет, права особи, відродження.

Аннотация

Юрченко Н.Н. Этнонациональная политика как фактор построения государства в Украине. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата политических наук по специальности 23.00.02 – политические институты и процессы. – Одесская государственная юридическая академия, Одесса, 1998.

Диссертационная работа выполнена в русле нового направления политической науки - этногосударствоведения. На базе различных источников проанализирована сущность и значение этнонационального фактора в общественной жизни Юга Украины, проблемы украинской национальной идеи и интересов, этнополитический потенциал украинского государства с учетом региональных особенностей, аспекты проблем суверенитета. В исследовании акцентируется внимание на методологии анализа главного содержания концепции этнополитики государства и деятельность местных органов власти. Внесены предложения и рекомендации относительно политико-правового обеспечения жизнедеятельности украинской нации, коренных народов, этнических меньшин в украинском социуме, функционировании государственного механизма в сфере межэтнических отношений.

Ключевые слова: народ Украины, этнонациональная политика, национальные меньшинства, суверенитет, права личности, возрождение.

Summary

Yurchenko N. N. Ethnonational politics as a state creation factor in Ukraine. – Manuscript.

Thesis searching for a scientific degree of candidate of political science on speciality 23. 00. 02 – political institutes and processes. – Odessa State Law Academy, Odessa, 1998.

Thesis is done in the spirit of new direction of political science – ethnostatecreation. The essence and importance of ethnonational factor in the social life of South Ukraine problem of Ukrainian national idea and interests ethnopolitical potential of Ukrainian state, taking into consideration regional peculiarities and aspects of sovereignty problems were analyzed on the base of different sources. In the thesis attention is given to methods of analyses of the main essence of conception the state and local power bodies ethnopolitics. The proposals and recommendations, concerning political and law guarantees of Ukrainian nation life, native people, ethnical minorities in Ukrainian society, functioning of state mechanism in the sphere of ethnical relations were submitted.

Key words: Ukrainian people, ethnonational politics, national minorities, sovereignty, personality rights, revival.